

УДК 341.14

Панова А. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності
(НЮУ ім. Ярослава Мудрого)*

Савчук В. С.

*студент V курсу
фінансово-правового факультету
(НЮУ ім. Я. Мудрого)*

ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА РЕАБІЛІТУЮЧИМИ ОБСТАВИНАМИ

Актуальність досліджуваної тематики. Різне розуміння правової природи обставин закриття кримінального провадження викликає велику кількість дискусій серед фахівців у сфері права. Характеристика реабілітуючих обставин закриття кримінального провадження актуальна тим, що вони породжують виключно сприятливі наслідки для особи підозрюваного, відновлюють репутацію, добре ім'я, честь та гідність. У випадках встановлених законом така особа має право на відшкодування завданих збитків. Процесуальний порядок закриття кримінального

© Панова А. В., Савчук В. С., 2018

© Національний університет «Острозька академія», 2018

-
- Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

провадження за реабілітуючих обставин, передбачений чинним КПК України, є недосконалим і потребує змін.

Аналіз публікацій та досліджень. Загальній характеристиці реабілітуючих обставин закриття кримінального провадження та процесуального порядку його здійснення були присвячені наукові праці Давидова П. М., Мирського Д. Я., Капліної О. В., Мазура М. Р., Озерського І. С., Токаренко К. В. та інших.

Метою статті є характеристика підстав закриття кримінального провадження, зокрема, підстав реабілітуючих, та процесуальний порядок здійснення цього виду провадження.

Виклад основного матеріалу. Різні підходи до теоретичного обґрунтування підстав закриття кримінального провадження судом, породжують дискусії серед науковців. У теорії права юридичні підстави визначають як сукупність передбачених законом обставин, умов та фактів, що забезпечують настання певних юридичних наслідків.

Так, Казанджан М. А. визначає підстави закриття кримінального провадження як сукупність зазначених у кримінально-процесуальному та кримінальному законах обставин і умов, що виключають провадження, а також надають право органам розслідування та суду звільнити особу від кримінальної відповідальності і покарання [3, с. 38].

Давидов П. М. та Мирський Д. Я. визначали підстави для закриття провадження як передбачені законом обставини, що виключають можливість обвинувачення, а у випадку доведеності обвинувачення, виключають можливість застосування засобів кримінального покарання і адміністративного впливу або ж передбачають можливість застосування засобів адміністративного впливу без застосування кримінального покарання [2, с. 93].

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

Багато вчених пропонують розглядати питання закриття кримінального провадження лише з підстав звільнення від кримінальної відповідальності, проте ці поняття не слід ототожнювати, адже звільнення від кримінальної відповідальності є однією із підстав для закриття кримінального провадження. Так, наприклад, Келіна С. Г. пропонує визначати підстави для закриття кримінальної справи зі звільненням від кримінальної відповідальності як обставини чи сукупність таких обставин, які характеризують вчинене діяння чи особу, яка вчинила злочин, і наявності яких особа, за загальним правилом, звільняється від кримінальної відповідальності. Вони включають невеликий ступінь суспільної небезпечності вчиненого злочину; відсутність або невеликий ступінь суспільної небезпечності особи винного, який внаслідок цього може бути виправлений без застосування засобів покарання [4, с. 21].

Пропонуємо визначати підстави закриття кримінального провадження судом – як визначені законом факти, що встановлюються під час кримінального провадження, які виключають можливість подальшого здійснення цього кримінального провадження або ж вказують на недоцільність його проведення, що зобов'язує суд прийняти рішення про його закриття.

Науковому дослідженню підстав для закриття кримінального провадження сприяє їх систематизація за характерними ознаками, які визначають їх внутрішню сутність. У кримінально-процесуальній літературі запропоновано різноманітні підходи і класифікації підстав закриття кримінального провадження судом. Закриття кримінального провадження можливе лише за наявності підстав, перелік яких міститься в законі, які, у свою чергу, традиційно поділяються на: реабілітуючі та нереабілітуючі; процесуальні та матеріальні; юридичні та фактичні; імперативні та дискреційні; загальні та спеціальні; умовні та безумовні.

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

Так, Фойницький І. Я. пропонував поділяти підстави закриття кримінального провадження на юридичні і фактичні. Під фактичними умовами він розумів недостатність підстав для обвинувачення, непереконливість доказів по суті справи, пред'явлених обвинуваченому, а під юридичними – обставини, які усувають злочинність діяння чи його караність [8, с. 32].

Проте, ця позиція не набула широкої підтримки. Наприклад, Михайлов В. А. вважав, що розподіл підстав на фактичні та юридичні як і здійснення будь-якої класифікації є умовним, тому що обидві групи цих підстав за своєю природою є юридичними. Протиставляти їх не можна, оскільки виникає загроза неправильного судження про нерівноцінність цих підстав. Усі встановлені законом підстави мають однакову юридичну силу незалежно від їх віднесення до категорії «фактичних» чи «юридичних». Жогін М. В. та Фаткулін Ф. Н. відзначали, що усі без винятку підстави для закриття справи прямо передбачені законодавством і тому є юридичними. Разом з тим, кожна з них припускає існування визначених фактів, які обумовлюється конкретними фактичними даними і, з урахуванням цього, носять фактичний характер.

Деякі автори поділяють підстави закриття кримінального провадження на матеріально-правові (відсутність складу злочину, закінчення строків давності) і суто процесуальні (наявність вироку, що набрав законної сили, або ухвали чи постанови суду про закриття провадження тощо). У свою чергу, матеріально-правові підстави поділяються на дві групи – реабілітуючі (відсутність події злочину, відсутність складу злочину, недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину) та нереабілітуючі, які мають значення безумовних підстав для закриття кримінальної справи (акт амністії чи помилування) і

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

можливих підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності (примирення обвинуваченого з потерпілим) [9, с. 152].

Слід сказати, що залежно від юридичних наслідків, які наступають у результаті закриття кримінального провадження, підстави поділяють на реабілітуючі та nereабілітуючі. Ця класифікація є досить поширеною у науковій літературі, що обумовлено її важливим практичним значенням. Як зазначає Хімичева Г. П., такий поділ найбільш повно розкриває сутність інституту закриття кримінального провадження, поняття і зміст підстав для його застосування, а також правові наслідки, які із нього випливають. Якщо сама ідея розмежування реабілітуючих та nereабілітуючих підстав закриття кримінального провадження зрозуміла і сумнівів не викликає, то при спробі зрозуміти конкретний склад тих підстав, які повинні належати до однієї із груп, виникають чималі труднощі.

У теоретичному плані можна виділити два підходи до розмежування реабілітуючих і nereабілітуючих підстав закриття кримінального провадження. З точки зору матеріального (сутнісного) підходу – реабілітуючими є тільки такі підстави, які пов'язані з офіційною констатацією того, що підозрюваний або обвинувачений реально не вчиняв злочин. При такому підході до числа реабілітуючих належать лише три підстави, передбачені п.п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України (встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати) [1]. Всі інші підстави закриття кримінального провадження, таким чином, вважаються nereабілітуючими. З точки зору формального підходу підстави закриття кримінального провадження є реабілітуючими не тільки тоді, коли йдеться про відсутність складу, події злочину, але і в тих випадках, коли визнається незаконність кримінального переслідування

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

з формальних причин, хоча сам факт вчинення забороненого кримінальним законом діяння під сумнів не ставиться.

В юридичній доктрині під реабілітуючими розуміються підстави, за наявності яких особа визнається невинуватою у вчиненні злочину, у зв'язку з чим відновлюються її добре ім'я та репутація.

Сам термін «реабілітація» походить від латинського слова «rehabilitatio» – відновлення. М. Є. Шумило вказує, що реабілітація – це поновлення у правах і відновлення репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Вона поєднується з компенсацією (відшкодуванням) завданих цим особам матеріальних і моральних збитків [10, с. 14].

Коли йдеться про реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження, слід виходити з того, що особа не вчинила протиправного діяння, передбаченого кримінальним законом, і, як результат, має право на реабілітацію.

До реабілітуючих підстав належать ті, які свідчать про повну невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, що їй інкримінується, і тягнуть за собою зняття підозри, відновлення доброго імені, гідності та репутації.

Дубинський А. Я. вважав, що найбільш доцільно класифікувати реабілітуючі підстави, виходячи з тих безпосередніх причин, які є умовою закриття провадження. З урахуванням цього, першу групу становлять підстави, які констатують, що злочину не було вчинено взагалі. Друга група охоплює підстави, що спричиняють звільнення особи від кримінальної відповідальності. До третьої групи входять підстави, які констатують неможливість повторного розслідування фактів, що

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

стосуються діянь осіб, і щодо яких компетентним державним органам постановлено рішення, не скасоване у встановленому законом порядку.

Виходячи із вищесказаного, можна зробити висновок про те, що реабілітуючими є обставини, за якими особа визнається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення, відновлюється її репутація та гідність.

Відповідно до чинного КПК України такими підставами є:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення. Ця обставина повинна застосовуватися у випадках, якщо: а) встановлено, що не було самого факту, для розслідування якого почате провадження; б) встановлено, що сама подія мала місце, однак її не можна визнати кримінальним правопорушенням, бо вона була результатом дії стихійного лиха, фізіологічних процесів тощо; в) встановлено, що подія мала місце, проте не була кримінальним правопорушенням, оскільки пов'язана з діями потерпілого, а не сторонніх осіб (самогубство, нещасні випадки на підприємствах);

2) встановлена відсутність у діянні складу кримінального правопорушення. Ця обставина застосовується, коли встановлено, що подія, з приводу якої проводиться розслідування, мала місце, була результатом діянь певної особи, проте це діяння не є кримінальним правопорушенням внаслідок: а) відсутності хоча б одного з елементів складу правопорушення (об'єкта, суб'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторін); б) непричетності особи до кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді, при вичерпанні всіх можливостей їх отримання (за недоведеністю участі підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення провадження може бути закрите у тому випадку, коли особі було повідомлено про підозру у цьому провадженні, але в ході подальшого

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

розслідування слідчий або прокурор дійшов висновку, що зібраних ним доказів недостатньо для обвинувачення і всі можливості для збирання додаткових доказів вичерпані. Недоведеність участі підозрюваного у вчиненні злочину, як підстава закриття провадження, рівноцінна за своїми правовими наслідками закриттю провадження за іншими реабілітуючими підставами. Це рішення повністю реабілітує особу і не дає приводу вважати її залишеною під підозрою. Закриття кримінального провадження за вказаною підставою залишає злочин нерозкритим, і у зв'язку з цим слідчий, прокурор зобов'язані вжити всіх заходів для встановлення осіб, які його вчинили [1]. У зв'язку із закриттям провадження за реабілітуючих обставин в особи виникає право на відшкодування завданих збитків. Це право є важливим елементом правового статусу особи, що реабілітується. Порядок такого відшкодування визначається Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

Разом із тим, якщо віднесення до реабілітуючих підстав п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України сумнівів не викликає, то щодо невстановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді, слід зазначити наступне.

У випадку встановлення недостатності доказів для доведення винуватості особи, йдеться про ситуацію, коли винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення є недоведеною слідчим, прокурором та вичерпані можливості для сторони обвинувачення довести її в суді. Проте, це не означає, що така особа злочин не вчиняла. Тобто провадження щодо особи закривається у зв'язку із тим, що з якихось незалежних від неї об'єктивних або суб'єктивних причин обвинувальний акт щодо особи не складається (невжиття слідчим, прокурором

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

передбачених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила, звуження меж доказування, пропущення слідчим, прокурором строку досудового розслідування, тощо). За таких обставин особа, яка імовірно вчинила злочин підлягає реабілітації та набуває право на відшкодування шкоди державою. Такий підхід, на нашу думку, не є правильним.

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що до реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження слід відносити встановлення відсутності події кримінального правопорушення та встановлення відсутності в діянні складу кримінального правопорушення (пп. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України).

У разі ж не встановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді, слід вести мову про підставу для закриття кримінального провадження, яка є nereабілітуючою, тобто такою, встановлення якої не повинно тягнути за собою реабілітацію особи та виникнення у неї права на відшкодування шкоди.

Закриття кримінального провадження у справі є одним із засобів її остаточного вирішення без постановлення вироку і застосування покарання. Саме таким чином вирішується питання про кримінальну відповідальність особи, що вступила у кримінально-правовий конфлікт з суспільством і державою. Разом з тим закриття кримінального провадження може бути і не пов'язано зі встановленням підозрюваного. Воно можливе як до, так і після появи такого суб'єкта.

Закриття кримінального провадження або ухвалення вироку у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності не допускається, якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього заперечує. У цьому разі кримінальне провадження, судовий розгляд продовжується в загальному порядку, передбаченому КПК.

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

Прийняти рішення про закриття кримінального провадження прокурор та слідчий мають право тільки за наявності передбачених законом підстав. Такими підставами закон визначає фактичні і юридичні обставини, що виключають кримінальне провадження.

Відповідно до КПК України, слідчий має право закрити кримінальне провадження за реабілітуючими підставами. Він приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пп. 1-2 (встановлена відсутність події кримінального правопорушення або відсутність в діянні складу кримінального правопорушення) та п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України (набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою), якщо в кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру (ч. 3 ст. 284 КПК України) [1].

Виходячи із вказаних положень закону, правовою основою для реабілітації підозрюваного є процесуальне рішення, яким підозра визнається незаконною або необґрунтованою.

Висновки. Підстави закриття кримінального провадження – це визначені законом факти, що встановлюються під час кримінального провадження, які виключають можливість подальшого здійснення цього провадження або ж вказують на недоцільність його проведення, внаслідок чого приймається рішення про його закриття. Залежно від юридичних наслідків, які настають у результаті закриття кримінального провадження, підстави поділяють на реабілітуючі та нереабілітуючі. В юридичній доктрині під реабілітуючими розуміються підстави, за наявності яких особа визнається невинуватою у вчиненні злочину, у зв'язку з чим відновлюються її добре ім'я та репутація та виникає право на відшкодування шкоди, завданої незаконним притягненням її до

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

кримінальної відповідальності. До реабілітуючих відносяться обставини передбачені пп. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК.

Проте, вважаємо за доцільне не відносити до реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження невстановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді (п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України), що обумовлено тим, що невстановлення достатності доказів для доведення винуватості особи в суді не виключає того, що особа вчинила злочин.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2017 року). – Х.: Одісей, 2011. – 232 с.

2. Давыдов П. М., Мирский Д. Я. Прекращение уголовных дел в советском уголовном процессе / П. М. Давыдов, Д. Я. Мирский. – М., 1963. – 362 с.

3. Казанджан М. А. Прекращение уголовного дела следователями органов внутренних дел / М. А. Казанджан. – Ташкент : Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1987. – 36 с.

4. Капліна О. В. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Капліна. – Х.: НЮА ім. Я. Мудрого, 1998. – 18 с.

5. Мазур М. Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М. Р. Мазур; Акад. адвокатури України. – К., 2012. – 20 с.

6. Озерський І. Реабілітація у кримінальному процесі / І. Озерський // Право України. – 2004 – № 5. – С. 76-78.

7. Токаренко К. В. Поняття й сутність закриття кримінального провадження // Науковий вісник Херсонського державного університету.

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

Серія Юридичні науки. Випуск 1. Том 4. 2016. URL:
http://www.lj.kherson.ua/2016/pravo01/part_4/30.pdf

8. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства / Иван Яковлевич Фойницький. – Санкт-Петербург: Альфа, 1996. – Т. 2. – 606 с.

9. Шилова Д. В. Класифікація підстав до закриття кримінальної справи / Д. В. Шилова // Університетські наукові записки. – 2010. – №1. – С. 152-159.

10. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: монографія / М. Є. Шумило. – Х.: Арсіс, 2001. – 476 с.

Панова А. В., Савчук В. С.

Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами

Опираючись на теоретичні розробки в галузі кримінально-процесуального права та юридичної доктрини, у статті досліджені та виокремлені реабілітуючі обставини закриття кримінального провадження, проведена їх наукова класифікація. Окреслено коло питань, які потребують подальшого теоретичного та практичного розвитку.

Ключові слова: закриття провадження, реабілітуючі обставини, відшкодування збитків, процесуальне рішення.

Панова А. В., Савчук В. С.

Закрытие уголовного производства по реабилитирующим обстоятельствам

Опираясь на теоретические разработки в области уголовно-процессуального права и юридической доктрины, в статье исследованы и выделены реабилитирующие обстоятельства закрытия уголовного

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.

производства, проведена их научная классификация. Очерчен круг вопросов, требующих дальнейшего теоретического и практического развития.

Ключевые слова: закрытие производства, реабилитирующие обстоятельства, возмещение убытков, процессуальное решение.

Panova A. V., Savchuk V. S.

Closure of criminal proceedings for rehabilitating circumstances

Relying on theoretical developments in the field of criminal procedural law and legal doctrine, the article explores and identifies rehabilitation circumstances for the closure of criminal proceedings, conducted their scientific classification. The range of issues that require further theoretical and practical development is outlined.

Key words: closure of proceedings, rehabilitation of circumstances, damages, procedural decision.

▪ Закриття кримінального провадження за реабілітуючими обставинами / А. В. Панова, В. С. Савчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18pavzro.pdf>.